

Prof. Hdr. Arhim. Grigorios D. PAPATHOMAS

**Kirklusejärgsel ajastul
(Kirikuõpetusejärgse uusaja süünd:
Ühest Kirikust paljude Kirikuteni ehk seega
Kiriku killustumisest Kristuse Ihu hävitamiseni)**

16. sajandil avanes Kiriku ja kristluse ajaloos ja teoloogias uus periood. Me võiksime seda sõna otseses mõttes nimetada „kirikuõpetuse järgseks“, põhjustel, mida me allpool vaatleme. Selle perioodi algust märgib reformatsioon (1517), kuigi ettekuulutatavad märgid ilmusid kindlasti palju varem, eriti ristsõdade (1095-1204) ajal sündinud kirikuõpetuses.

Viis järgmist sajandit (16.-20. sajand) pakuvad piisavalt ajaloolisi pidepunkte ja teoloogilisi andmeid, et täpsemalt piiritleda seda *uut ajastut*, seda *vastset kirikuõpetuslikku uuendust* (võrreldes eelneva täiesti erineva kirikuõpetusliku praktikaga) ning ka varem *tundmatut* uut arusama, mis lõpetas kirikuõpetuse, mida Kirik oli rakendanud ja sõnastanud oma rajamisest peale esimese viieteistkümnenda sajandi jooksul.

Kui kirikuõpetuslikku kõrvalekallet oli märgatud ja see oli faktiks saanud (ja seda mitte kirikuõpetuse seesmise arengu varal), siis on loomulik, et sellel „kirikuõpetuse järgsel“ ajastul tulid ilmale uued erinevad kirikuõpetused, nagu *usutunnistuslikud* kirikuõpetused (protestantidel), *ritualistlikud*¹ kirikuõpetused (katoliiklastel) ning *rahvuslik-rühmalised* ehk etnofüleetilised kirikuõpetused (õigeusklikel), ehk kui pidada kinni ajaloolisest järgnevusest, siis ritualistlikud, usutunnistuslikud ning lõpuks rahvuslik-rühmalised kirikuõpetused. Just sellised *heterokollektiivsed* kirikuõpetused, mille algus on olnud võitluslik, on saanud valitsevaks ning nad ei iseloomusta ainult kogu kiriku elu, vaid dikteerivad ka põhikirju, mis on korraldanud kirikute elu ja tegevust toonasest ajast tänase päevani.

Meie praegune ajaloolis-teoloogiline olukord võimaldab võtta mõningast distantsi kirikuloo suhtes ning üle vaadata põhjused, mis kirikuõpetuslikke lahknemisi tekitasid. Järgnevalt on meie eesmärgiks uurida *puhtalt dialektilises ja kriitilises vaimus, ilma mingi poleemikataotluseta* neid kolme kirikuõpetust, millel on erinev algupära ja siht, kuid millel on siiski ühisnimetaja; neil on sarnasusi ja kokkupuutepunkte ning nad oleavad koos, ent ei ole osaduses ega ühine. *Ühiseks* nimetajaks on *kaaspiirkondlikkuse* mõiste ja fakt, mis tekitab äärmiselt tõsise kirikuõpetusliku probleemi ning see probleem on olnud üleval kogu teise aastatuhande jooksul, mil puututi kokku mitmete puhtkirikuõpetuslike *küsimustega*, mida ei ole suudetud lahendada, erinevalt esimesest

¹ *Ritualismi* all me peame silmas erinevaid *riitusi* (vanu liturgiitraditsioone), mis jätkuvalt *elavad* koos roomakatoliku kirikus ning mis sätestavad põhimõtteliselt rööpseid, kohakuti asetsevaid ja universaalseid religioosseid grupe või kiriklikke üksusi.

aastatuhandest, kui tõstatati kristuseõpetuslikke küsimusi, mis enamasti lahendati. Teisisõnu, kui tekkis kristuseõpetuslik probleem, siis kutsus Kirik esimesel aastatuhandel kokku kirikukogu ja lahendas selle, mis on aga täiesti erinev teisel aastatuhandel toimunust. Kõnealused kolm kirikuõpetust on niisiis järgnevad:

1. *Ristisõdade kirikuõpetus (13. sajand).*
2. *Reformatsiooni kirikuõpetus (16. sajand).*
3. *Rahvuslik-rühmaline (etnofüleetiline) kirikuõpetus (19. sajand).*

Vaadeldagem nüüd üksikasjalikumalt seda *kolmeosalist* kirikuõpetust, mis oli vastne leiutis ja täiesti *heterotsentriline*.

1. *Ristisõdade kirikuõpetus (13. sajand)*

Kirikuõpetuslikust vaatepunktist puudutas *1054. aasta osaduse vastastikune katkestamine* ainult kaht Kiriku patriarhiaati, Rooma ja Konstantinoopoli oma. Aga sestpeale, kui ristisõdijad määratlesid *katkestust kirikulõhena*, laienes see katkestus faktiliselt ka teistele Ida patriarhaatidele. Selline mõistekasutus osutas aposterioorselt radikaalselt uuele olukorrale, mis kirikuõpetuslikult ja kanooniliselt võis õigustada uute *samanimeliste kirikute* asutamist olemasolevate Ida patriarhaatide ja kirikute aladele, kuna *osaduse katkestamine* ei võinud midagi seesutust õigustada.

Ristisõdade poliitiline liikumine omistas *1054. aasta osaduse katkestamisele* uue tähenduse. Kuulutades välja *kirikulõhe*, mis kanooniliselt tähendab seda, et osa kiriku kehandist vaadeldakse ülejäänud osast *eraldununa* ja seega *olematuna* mingis antud kohas, andis see kirikuõpetuslikule olukorrale uue suuna. Niimoodi tekkis vanade Ida patriarhaatide kõrvale kaht sorti kirikuid. Idas tekkisid *ladina samanimelised patriarhaadid* (Jeruusalemma ladina patriarhaat [mis asutati Esimese ristisõja lõpus 1099. aastal], siis kohe Antiookia ladina patriarhaat [1100], Küprose *katoliiklik miteautokefaalne* kirik² [1191] jne.), ja juba see fakt ise – eeldusel, et tegemist oli *osaduse katkestamise* ja mitte *kirikulõhega* – tekitas varjatult, aga ametlikult Kiriku sees **kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetusliku probleemi** (1099). Kuid sellega uuenduslik „kaaspiirkondlikkuse“ mõiste ei piirdunud. Nende ladina kiriklike üksuste kõrvale tekkisid *Ladina ritualistlikud patriarhaadid* ja *Ida-katoliku kirikud* (maroniitlik, melkiitlik, süüria katoliku jt), mis pandi Rooma patriarhaadi ja Rooma paavsti *rajaülese (hyperoria)* jurisdiktsiooni alla, omavahel hierarhiliselt võrdhaarsena (võrdväärsena), ning see toimus *ühes ja samas piirkonnas*.

Niimoodi muutus *jurisdiktsioon rajaüleseks (hyperoria)* – ikka juhul, kui tegemist on osaduse katkestamisega –, sest uued ladina „idariitusega“ patriarhaadid loodi Idakiriku kanoonilisele territooriumile, kuid see jurisdiktsioon oli ka *võrdhaarne*, sest kuigi need patriarhaadid olid omavahel võrdsed, *allusid* nad kõik siiski Rooma patriarhaadile ja olid seega *võrdselt alluvas* seisundis. Selline kirikuõpetuslik hälve, mis oli samuti uus, on püsinud tänapäevani (ühes piirkonnas on kaks erinevat tüüpi kirikut [*conviventia*] ning on olemas kaks täiesti

² Vt. meie artiklit pealkirjaga „Ksenokraatia ajastu Küprosel (1191-1960). Ajaloolis-kanoonilisi märkmeid“ – *Hydor ek Petras* [Kreeta], vol. XII-XVI (2000), lk. 205-209.

sõltumatut kanoonilise seaduse koodeksit, mis omavahel ei suhtle). (Sel ajastul tekkis ka uus versioon Rooma patriarhi ja paavsti ülimumuslikkusest, mis erines tunduvalt esimese aastatuhande kirikuõpetuslikust traditsioonist. Rooma patriarh ja paavst on faktiliselt „Primus inter *inferiores*“ [*mono-jurisdiiktsiooniline ülimumuslikkus*], samas kui esimese aastatuhande kirikuõpetuses ja praktikas oli Chalkedoni IV oikumeenilisest kirikukogust pärit viie patriarhaadi kirikulise osaduse (*kirikukoguline pentarhia*) esimene patriarh (ehk eesistuja) „Primus inter *pares*“ [osaduslik sinodaalne ülimumuslikkus]. Püramidaalne struktuur asendas konstellatsioonilise struktuuri. Kuid see küsimus väljub käesoleva teksti raamidest).

13. sajandil toodi katoliku kiriku kirikuõpetuses esimest korda ajaloos sisse *kahekordse kaaspiirkondlikkuse* kirikuõpetuslik vorm (kiriku rajamine mingil alal): ühest küljest kaaspiirkondlikkus patriarhaatidega, millega ta kas oli või ei olnud *osaduse katkemises* ning teisest küljest muude iserajatud ja erineva *riitusega* kirikutega. Viimased on ometi täielikus osaduses Roomaga või nagu on pruugiks öelda, Roomaga *ühendatud* või *liitunud*, kuid nad kõik koos olelevad kiriklike kehanditena kõrvuti ühes ja samas paigas. Niimoodi on alates keskaja lõpust erineva *riitusega* katoliku kirikuid ühes ja samas piirkonnas. See on n-ö *sisemine kaaspiirkondlikkus (ad intra)*. Kuid peale selle on katoliiklik ladina patriarhaat kõrvuti teiste rooma-katoliku ritualistlike patriarhaatidega kohas, kus patriarhaat on juba olemas – võtkem näiteks Jeruusalemma. See on *väline kaaspiirkondlikkus (ad extra)* ning mõlemad on seega samaaegselt.

See *kahekordne kaaspiirkondlikkus*, mis johtus ristisõdadega tekkinud poliitilisest olukorrast, juurdus ja püsis sellise homogeense struktuurina kuni reformatsioonini. Teisisõnu on meil 13.-16. sajandini Lääne-Euroopas Rooma patriarhaadi aladel *monoterritoriaalsus* ja kiriklik *monojurisdiiktsioon*, kuid see patriarhaat soodustas samas *kiriklikku kaaspiirkondlikkust* ja seejärel *rajaülest (hyperoria) (multi)jurisdiiktsiooni* teiste Idakirikute aladel, kus sündis *kaaspiirkondlikkus*, mis oli nii *väline (osaduseväline)* kui *sisemine (osadusesisene)*. Nendes vastsündinud kirikuõpetuslikes väljendusviisides võib juba märgata hiljem (eriti pärast reformatsiooni) väljaarenenud universalistliku kirikuõpetuse eeldusi...

Kuid hoolimata poliitilisest survest püsis neil sajanditel läänepoolses kristlikus maailmas siiski ka teistsugune teoloogiline seisukoht, mille taga oli püüd taastada *kiriklik osadus* ja lahendada tekkinud kirikuõpetuslik probleem. Kaks kirikukogu, nt. Lyonis (1274) ja Ferraras-Firenzes (1438-39), kuhu kogunenud piiskopid – meenutame, et neil kirikukogudel nimetasid nad üksteist *vendadeks* – olid *osaduse katkemise* ja mitte *kirikulõhe* olukorras, ning ka fakt, et Lääne-Euroopa munki tuli Athose mäele kuni 14. sajandi alguseni, näitavad selgesti, et osaduse katkestamise kirikuõpetuslikku lahendust sooviti veel palavalt, hoolimata *kaaspiirkondlikkusest, mille oli dikteerinud poliitika, aga mida võis veel parandada...*

2. Reformatsiooni kirikuõpetus (16. sajand)

Reformatsiooniga ilmus kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem Rooma patriarhaadi ja kiriku territooriumile. 16. sajandil levis kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetuslik võõrandumus esimest korda Kesk- ja Lääne-Euroopasse ning killustas Rooma patriarhaadi seesmiselt ja territoriaalselt täpselt samamoodi nagu Ida patriarhaadid said varem seesmiselt killustatud. Sellega seoses tasub meenutada³, et nüüd ilmus *kaaspiirkondlikkus usutunnistuslikul* kujul ning see tegi antud kirikuõpetusliku probleemi veelgi rängemaks. Sel ajal ilmus kirikuvalda „denominatsiooni“ mõiste.

Esimese aastatuhande kirikulooline kogemus oli selline, et mingis antud kohas oli ainsaks *kanooniliseks* kriteeriumiks, mis võimaldas „kohaliku“ või „kohalikult sisseseatud“ kiriku rajamist ja püsimist, *eksklusiivne territoriaalsus* ja *kirikuõpetuslik monojurisdiksioon*. Kuid kuna reformatsioon *irdus* läänekirikust, millest ta „pärit oli“, mitte niivõrd *ruumilises*, kuivõrd *eluviisi* mõttes, siis ta tõi juba määratluse järgi sisse uue määrava aluse kiriku asutamiseks, mis oli senimaani kirikuõpetuslikult ja kanooniliselt mõeldamatu. Vastselt sündinud kirikukogukondadel, mis sel ajastul tekkisid ja mille eksistents oli täiesti iseseisvunud, oli oma usutunnistusliku erinevuse tõttu vaja kirikuõpetuslikku alustuge, mis aga ei võinud rajaneda senisele Kiriku kirikuõpetuslikule kogemusele ega *kohaliku kiriku-piiskopkonnna* institutsionaalsele struktuurile. Selle põhjus on lihtne: need kogukonnad moodustusid ja *olelesid kõrvuti* territooriumil, kus kirik oli juba olemas, millisel kirikul oli pealegi kirikuõpetuslik piirkondlik identiteet (kirik mingis kohas, *ecclesia in loco*: Kirik, „mis asub Roomas“).

Ometi oli tingimata vaja leida viis, kuidas ühest küljest teha nendest kogukondadest kirik, mis oli reformatsiooni eesmärk, ja mis teisest küljest võimaldaks *eristada neid* olemasolevast kirikust, millega nad ei tahtnud enam samastuda. Igasugune kohamääratlus oleks külvanud segadust, seda enam, et oli vaja sisse viia samad institutsionaalsed struktuurid (piiskop, piiskopkond ja kohanimi). Seega ei saanud enam toimida nii nagu ristsõdijad, kuna need olid *a priori* kuulutanud välja *kirikulõhe (sic!)*, mille varal sai legitiimselt muutumatul kujul üle võtta Idapatriarhaatide ja -kirikute struktuurid ja kohamääratlused.

Reformatsioon aga ei kuulutanud välja *kirikulõhet* läänekirikuga, kust ta „pärit“ oli, ega võtnud tarvitusele ka kirikuõpetuslikku *osaduse katkestamise* protseduuri ega midagi sellesarnast. *Reformatsioon püüdis saada kiriklikku alust*,

³ Vt. meie artiklit „Kohaliku kiriku ja kirikliku 'diasporaa' vastanduslik vahekord (Kirikuõpetuslik ühtsus silmitsi 'kaaspiirkondlikkuse' ja 'multijurisdiksiooniga')“ – *Synaxie*, vol. 90 (4-6/2004), lk. 28-44 (kreeka keeles). Samuti ka „Kohalikult sisseseatud kiriku ja kiriku 'diasporaa' vastandusvahekord (Kirikuõpetuslik ühtsus silmitsi 'kaaspiirkondlikkuse' ja 'multijurisdiksiooniga')“ – *L'Année canonique* [Pariis], kd. 46 (2004), lk. 77-99, – *Contacts*, kd. 57, nr. 210 (4-6/2005), lk. 96-132, – Ast. Argyrou (koost.), *Chemins de la Christologie orthodoxe*, Paris, Desclée (coll. Jésus et Jésus-Christ, nr. 91), 2005, XX, lk. 349-379, – Arhim. Grigorios D. Papatomas, *Essais de Droit canonique orthodoxe*, Firenze, Università degli Studi di Firenze, Facoltà di Scienze Politiche „Cesare Alfieri“ (coll. „Seminario di Storia delle istituzioni religiose e relazioni tra Stato e Chiesa-Reprint Series“, nr. 38), 2005, II ptk., lk. 25-50.

aga reformatsioonina oli tal tingimata vaja eristada ennast olemasolevast kirikust. Luterluses ja kalvinismis ehk traditsioonilises protestantismis, kus dogma on esmatähtis, tehakse kirik sõltuvaks ainuüksi *usutunnistusest* (*Confessio Fidei* [vrd. Augsburgi usutunnistus, 1530]). Seetõttu otsustas reformatsioon, saatuslikult aga paratamatult, *määratleda ennast epiteediga, omadussõnalise laiendiga*, mis osutab protestandi juhtide *usutunnistusele*, millega sai vältida *kohamääratlust*. Niimoodi tekkis kirikuõpetuses *konfessionalism* ning Kirik *konfessionaliseerus*, esiteks protestandi ruumis ja seejärel mujalgi. Lühidalt, *kirikuõpetusliku ühtsuse* lõhenemine Lääne-Euroopas sünnitas *konfessionalismi* ja määras ära sündivate kirikute määratluse, mitte enam *territoriaalsena*, vaid *usutunnistuslikuna*. Määratluses ei viidatud seega piirkonnale, vaid *usutunnistusele* ja seda tehti *omadussõnalise laiendiga* (nt. *luteri kirik, kalvinistlik kirik, metodisti kirik, evangeelne kirik* jne.).

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi see polnud reformatsiooni põhieesmärk, siis ta ikkagi laiendas ja süstematiseeris *kaaspiirkondlikkust* kirikuõpetusliku olelusvormina, kuid tema edasine killustumine mitmeks erinevaks *usutunnistuslikuks* kirikuks viis samasuguse kirikuõpetusliku võõrandumiseni. Üllatavalt sarnasel moel tekitas ta omakorda kahekordse kaaspiirkondlikkuse kirikuõpetusliku sümptomi: *välise kaaspiirkondlikkuse (osadusevälise)*, kui võrd usutunnistuslikud protestandi kirikud oleivad kõrvalt katoliku kirikuga, kust nad pärinesid, ning ka *sisemise kaaspiirkondlikkuse (osadusesisese)*, kui võrd mitmed protestandi kirikud *oleivad koos* ühes ja samas kohas ja samas linnas (*conviventia*), ilma et nad saavutaksid ühes kohas asuva kiriku kehendi täielikku osadust, kuigi sellise osaduse ideaali oleme pärinud Uue Testamendi *apostel Pauluse* kirikuõpetusest, mis on protestandi kirikuõpetuse eksklusiivne alus (*sola scriptura* ja *fundamentum fidei*). Kuid algselt ühtse ja ainulise *protestandi usutunnistuse* sees ei ole *monokonfessionaalsust*, vaid killustumine ja usutunnistuste vohamine. Nii et kuigi protestantlus tugineb apostel Pauluse kirikuõpetusele ja kuulutab seda jõuliselt ainsaks uustestamentlikuks tõeks, siis mitte ainult et ta kannab endas kaaspiirkondlikkuse usutunnistusliku kirikuõpetust, mis kõrvaldab täielikult apostel Pauluse ja Uue Testamendi arusaama kiriku asutamisest mingis antud kohas, vaid ta ka relativiseerib *sola scriptura* korduvalt kinnitatud ja püsivalt rõhutatud seisukohta.

3. Rahvuslik-rühmaline kirikuõpetus (19. sajand)

Õigeusklike jaoks on olukord veelgi keerukam ja me võiksime sellel pikalt peatuda. Siiski piirdume kahe aspektiga: a) *sisemise (osadusesisese) kaaspiirkondlikkuse* olemasolu, millele liitub veel teine kirikuõpetuslikult negatiivne tunnus, *multijurisdiiktsioon*, aga ka b) *välise (osadusevälise) kaaspiirkondlikkuse* puudumine. Alustagem teisest, kuna ajalooliselt valiti selline positsioon varem.

Hoolimata vastandlikest vaatepunktidest, mis tänapäeval õigeusklike lahutavad, pole õigeusu kirik 1054. aastat kunagi määratlenud „*kirikulõhena*“, vaid „*osaduse katkemisena*“. Õigeusu kirik pole kogu teise aastatuhande jooksul kirikulõhet välja kuulutanud. Sest peale tõsiasi, et „iga kestev skisma muutub

ketserluseks“ (Johannes Kuldsuu) ja et kui seega lahkulöömine kiriku kehandist saab täielikuks, oleks Õigeusu kirik *kirikulõhe* puhul pidanud järgima samasugust kirikuõpetuslikku protseduuri nagu Rooma kirik pärast ristisõdu ja asutama „Rooma õigeusu patriarhaadi“, mida ta täielikult koherentsena pole juba tuhande aasta jooksul teinud ja mida ta õnneks endiselt energiliselt keeldub tegemast. Samal põhjusel poleks ta muide pidanud nõustuma teise aastatuhande kolme ühise kirikukoguga, saati siis neil osalema (Lyon [1274], Ferrara-Firenze [1438/39], Brest-Litovsk [1596]). (Muide, kolmas kirikukogu 1596. aastal Brest-Litovskis kutsuti kokku samal sajandil, kui algas reformatsioon. Kuid pärast Trento kirikukogu (1545-1563), mis tegi lõpu igasugusele ühtsuspüüdlusele, 17. sajandil toimunud kirikuõpetusliku olukorra drastilist muutumist katoliku kiriku sees ning Lääne-Euroopa ususõdu tekkisid teised prioriteedid ning asjad võtsid teise pöörde, nagu tuli selgelt välja II Vatikani kirikukogul (1962-64).

Nii et kui õigeusklikud nimetavad 1054. aastat „kirikulõheks“, siis nad kirikuõpetuslikult eksivad. See on üks „õigeusu teoloogia Paabeli vangipõlve“ (G. Florovsky) tunnuseid. See, et õigeusu kirik ei nimeta „1054. aasta osaduse katkestamist“ „kirikulõheks“ ning sellest johtuvalt ei asuta „Rooma õigeusu patriarhaati“ näitab, et ta on pikka aega elanud ja elab endiselt *osaduse taastamise* visas lootuses ning et sellel ainsamal põhjusel ei praktiseeri ta *välist kaaspiirkondlikkust*. Seega me peame tunnistama, et selles küsimuses on *apostel Pauluse kirikuõpetus* ning ka *kirikukoguline ja kirikuisade kirikuõpetus* „ühestainsast kirikus ühes kohas“ jäänud õigeusu kirikus ja tema kirikuõpetuses muutumatuks.

Kuid *sisemise kaaspiirkondlikkusega* on õigeusus teised lood. Tuleb isegi märkida, et selles suhtes on õigeusklikud kirikuõpetusliku hälbimisega läinud kaugemale kui katoliiklased ja protestandid, sest lisaks kaaspiirkondlikkusele rakendavad nad ka *mitmepoolset ja rajaülest multijurisdiiktsiooni*. (Me väidame, et oleme osaduses, kuigi reaalselt osadust ei ole, kuna – põhjustel, mida me kohe näeme – iga rahvuslik kirik eelistab äärmise hoolikuse ja valvsusega *rahvuslik-rühmalist omandust*, ja mitte *kirikuõpetuslikku osadust*). Just siin võib täheldada, et kaasaja õigeusu kirikuõpetuses on sümmeetrilisi kihistumisi ja hälbimisi. See ei ilmne ainult tänapäeva maailmas levinud õigeusu kirikuõpetuslikus praktikas, vaid see on koguni sõnaselgelt ja juriidiliselt sisse kirjutatud rahvuslike õigeusu kirikute põhikirjadesse, nagu me kohe näeme. Kaks näidet mittekirikuõpetusliku sisuga põhikirjalistest sätetest on piisavad, et välja valgustada selles kätketud suurt kirikuõpetuslikku probleemi. Võtame ühe artikli ühe kreeka- ja ühe slaavikeelse kiriku põhikirjast, Küprose ja Venemaa kiriku põhikirjast, ja paigutame need meie kirikuõpetusliku uurimuse raamistikku.

- „Küprose õigeusu kiriku liikmed on:
 - kõik õigeusklikud kristlasest küproslased, kes on ristimisega õigeusu kirikusse astunud ja asuvad alaliselt⁴ Küprosel, *nagu ka*
 - *kõik Küprose päritolu⁵ inimesed, kes elavad välismaal*“ (Artikkel 2, Küprose kiriku põhikiri-1980)⁶.

⁴ See on *jus soli*.

- „Vene õigeusu kiriku jurisdiktsioon laieneb:
 - õigeusu usutunnistusega inimestele, kes elavad Nõukogude Liidus [1988]; vene õigeusu kiriku *kanoonilisel territooriumil* [2000],
nagu ka
 - *inimestele*⁷, kes elavad välismaal ja tahavad vabatahtlikult alluda *tema jurisdiktsioonile*“ (Artikkel I, § 3, Venemaa kiriku põhikiri 1988 ja 2000)⁸.

Kõnealused artiklid esindavad põhikirju, millel on kolm põhilist mittekirikuõpetuslikku tunnust:

a) Nende kirikute jurisdiktsioon rakendub teadlikult ja eeskätt *inimeste* üle – nagu reformatsiooni kirikuõpetuseski... – ja mitte eranditult territooriumi üle. Teisisõnu on juba edasise analüüsitagi võimalik väita, et kirikliku jurisdiktsiooni rakendamine inimeste üle tähendab lihtsalt, et juba ainuüksi see põhikirjaline säte annab määratluse järgi nendele kirikutele õiguse tungida teiste kohalikult sisseseatud kirikute kanoonilistesse piiridesse... Samas kui me kõik teame, et autokefaaliat antakse apostel Pauluse kirikuõpetuse järgi mingile kindlale kohale, mingile piirkonnale, millel on konkreetsed geograafilised piirid – mis tänapäeval kattuvad valdavalt riigipiiridega – mitte rahvale. Autokefaalia on olemuslikult uustestamentlik, erinevalt Vanast Testamendist, kus valitud rahvast samastati rahvusega. Seega piirdub autokefaalse kohalikult sisseseatud kiriku jurisdiktsioon konkreetse piirkonnaga ega laiene kunagi kogu rahvusele, saati siis erinevatesse kohtadesse laialipillatud isikutele. Seega rakendub nende jurisdiktsioon *isikutele*, ja mitte *kanoonilisele piirkonnale*, mida küll ka mainitakse, kuid ainult kaitseks „sissetungijate“ vastu, kes oma põhikirja järgi tahavad rakendada välist (rajaülest, *hyperoria*) kaaspiirkondlikkust nende territooriumil. Ja seda selleks, et mitte võimaldada oma territooriumil välist kiriklikku sekkumist, mida õigustab teine jurisdiktsioon (või teine „denominatsioon“) nende samade põhimõtete järgi, samas kui nad ise praktiseerivad *põhikirjaliselt* sellist välise kaaspiirkondlikkuse kiriklikku sekkumist teiste kirikute kanoonilisel territooriumil.

b) Need kirikud kuulutavad oma põhikirjas, et nad ei tunnista mingil tingimusel piire oma jurisdiktsioonile oma kanoonilise piirkonna sees asuvatel aladel, nõnda nagu see peabki kirikuõpetuslikult olema, kuivõrd mõlemad on *kohalikult sisseseatud* kirikud, ja nõnda nagu nõuab ka autokefaalsuse põhimõte, millel tugineb nende kirikuõpetuslik ja institutsionaalne olemasolu. Seevastu aga tahavad nad laieneda väljaspoole oma kanoonilisi piire, ettekäändel, et nende

⁵ See on *jus sanguinis*.

⁶ Küprose kiriku põhikiri. Vt. selle teksti ennetavat väljaannet ajakirjas *Apostolos Barnabas*, 3. periood, 40. kd., nr. 11 (11/1979), lk. 407-512 (kreeka keeles). Ning prantsuse keeles: Arhim. Grigorios D. Papathomas, *L'Église autocéphale de Chypre dans l'Europe unie (Approche nomocanonique)*, Thessaloniki-Katerini, éd. Épektasis (coll. Bibliothèque nomocanonique, nr. 2), 1998, lk. 229; meie rõhutused.

⁷ Ilmselt on mõeldud õigeusklikke.

⁸ Meie rõhutused.

põhikiri annab selleks loa⁹. Kuid kirikuõpetuslikus praktikas nimetatakse seda *institutsiooniliseks sekkumiseks* ja eeskätt *kaaspiirkondlikkuse institutsiooniliseks ja põhikirjaliseks kinnitamiseks*. Teisisõnu, tegemist on silmatorkava institutsionaalse püüdega kirikuõpetuslikult õigustada kaaspiirkondlikkust.

c) Veelgi tähtsam on see, et rääkides *väljaspool oma piire* asuvatest piirkondadest, näevad need kirikud väljaspool oma kanoonilist piirkonda üksnes „diasporaa tsoone“ ega tunnista, et seal on olemas teised kohalikult sisseseatud kirikud – mis on ometi sama legitiimsed ja kanoonilised kui nad ise. Seega tühistab põhikirjaline viide *isikutele* elementaarse kanoonilise eristuse „kanooniliste“ ja „diasporaa piirkondade“ vahel; ning niimoodi ei looda ainult *sisemist kaaspiirkondlikkust* – mis tugineb nüüd põhikirjalisele alusele –, vaid luuakse veel üks kirikuõpetusevastane nähtus, *üleüldine rahvuslik-rühmaline jurisdiktsioon*. Selline vastsündinud kirikuõpetuslik kõnepruuk paneb nagu keskajal katoliku kiriku puhulgi aluse *üleüldisele kirikuõpetusele*, mis on aga tugevasti piiratud nüüd riikliku või rahvusliku tasandiga, või õigemini see tekitab erinevaid *rahvuslikke üleüldisi kirikuõpetusi*, mis omavahel võistlevad.

Hoolimata sellest johtuvast vastuolust toovad Küprose ja Venemaa kirikute põhikirjad sisse kahekordse kirikuõpetusliku-kanoonilise süsteemi oma kirikliku jurisdiktsiooni rakendamises, milline topeldus pole kirikuõpetuslikust seisukohast vastuvõetav. Sest:

- *Kirikuõpetuslikust vaatepunktist* eelistavad nad „kanoonilist piirkonda“, st. *piirkondlikkust* ja *monojurisdiktsiooni* oma kohalikult sisseseatud kiriku kehandi territooriumi **sees**.

Aga

- *Põhikirjalisest vaatepunktist* nõudlevad nad „rajaülest (*hyperoria*) jurisdiktsiooni“, st. *kaaspiirkondlikkust* ja *multijurisdiktsiooni* oma kohalikult sisseseatud kiriku kehandi territooriumist **väljaspool**.

Juba ainuüksi see seik tähendab määratluse järgi võõrandumist kirikuõpetusest ja Kirikust ning ajendab – kui sellist väljendit võib kasutada – *kirikuõpetuslikku kokkuklopsimist*. Uue Testamendi, kaanonite ja kirikuisade kirikuõpetusega pole kõnealustel põhikirjadel midagi tegemist, ja vastupidi.

Ometi on tänapäeval saanud täiesti üldiseks, et õigeusu tarditsiooniga rahvaste kirikud on välminud põhikirjalisi ja seadusandlikke tekste, mida nad peavad riigi põhiseaduse ja muude põhiliste seaduste kiriklikuks vasteks (slaavlaste nimetavad seda *Ustav*'iks). Sellised korraldused fikseerivad kiriku hierarhilise toimimise normid, tema valitsusorganid (harilikult on piiratud sinod,

⁹ Selles samas vaimus on Venemaa patriarhaat viimasel ajal kergesti lubanud igas suunas (Lääne-Euroopale, Eestile, „rajatagusele“ vene kirikule jt.) „*laia (sic!) kiriklikku autonoomiat*“. Sellist meelelaadi seletab üks hiljutine sündmus. Seoses Venemaa patriarhaadi ja „rajataguse“ vene kiriku ühtsuse taastamisega avaldati neli dokumenti. „Nendest dokumentidest nähtub, et praegused „rajataguse“ vene kiriku pead loobuvad kõigist etteheidetest, mis neil varem Moskva patriarhaadi suhtes olid. [...]. *Vastutasuks Moskva patriarhaadi jurisdiktsiooni tunnustamise eest saab „rajatagune“ vene kirik „majanduslikel põhjustel“ „enesehaldamise“ staatuse, mis lubab tal edasi eksisteerida erilise kirikliku struktuurina erinevates maailma paikades, kus ta asub, rööbiti neis piirkondades juba olemasolevate Moskva patriarhaadi piiskoplikke struktuuridega*“ (SOP, nr 300 (7-8/2005), lk. 21-22; meie rõhutused).

mis pole alati kanooniline) ja juriidilist laadi sätteid ning püüavad teha seda paremini kui kaanonid, mis moodustavad Kiriku ajaloolises traditsioonis edasiantud „Kaanonite kogu“ ehk *Corpus canonum*'i. Seejuures tasub märkida, et nende tekstide näiv professionaalsus on illusoorne. Nad ei lisa ühtki olulist täpsustust kaanonitele ja katavad Kiriku kanoonilise struktuuri ilmutuslikkuse tarbetu ja süstemaatilise ratsionaalsuse näivusega. Kaanonid selgitavad traditsiooni vastusena konkreetsetele olukordadele.

„Aeg on täis“¹⁰ ja me peame teadvustama endale, et õigeusu rahvuslike kirikute põhikirjaline kirikuõpetus on sügavalt problemaatiline. Nende põhikirjade puudulikkus ei ole nii märgatav ühe maa piires, küll aga laseb *rahvuslik-kultuurilise „kanoonilise piirkonna“* kanooniline uuendus – mis meenutab rahvusvahelist *jus soli* juriidilist põhimõtet – aimata suurt hulka korratusi maades, mis jäävad väljaspoole tema piire ja mida me ekslikult kutsume „diasporaaks“¹¹. Nende põhikirjade puudulikkus seisneb ka selles, et neis pole ainult *rahvuslik-rühmalisi*, vaid ka *usutunnistuslikke*, *juriidilisi* ja eeskätt *mittekanoonilisi* ja *mittekirikuõpetuslikke* elemente. Oma vaatepunkti poolest sarnanevad nad pigem rahvuslik-riikliku manifestiga, kui et peegeldavad Kiriku kirikuõpetust ja teoloogiat. Need 20. sajandi ametlikud põhikirjad annavad jällegi tunnistust „Paabeli vangipõlvest“, kus õigeusu kiriku teoloogia on, olles riikliku natsionalismi ja valitseva rahvusliku ideoloogia vang. Need annavad ka tunnistust tema *rahvuslik-teoloogilisest* muundumisest, mille Kirik on ise sünnitanud ja mis on välja viinud *rahvusliku kirikuõpetuseni*, mis on õigeusklike puhul kiriklusejärgse ajastu põhiline tunnus. Muidugi ei iseloomusta seda ajastut lihtsalt üks juriidiline mõiste, vaid tegelikkused, mida see mõiste peegeldab ja kus võib avastada midagi veelgi sügavamalt: *kiriklikku etnokulturalismi (ethnoculturalismus't)*.

„Multilateralismi“ (*multilateralismus*) teostajatena – põhjustel, mis on meile tänapäeval hästi teada, selged ja ilmsed – süüdistavad õigeusklikud Lääne-Euroopa kristlastest ristsõdijaid, kuid ei mõista ise, et nende kirikuõpetuslik seisukoht asetab nad *põhikirjaliselt* ja *institutsionaalselt* ristsõdade ja sellest tulenenud kirikuõpetuse kiiluvette. Kirikuõpetuslik – ja mitte rahvuslik-rühmaline – pilguheit kaaspiirkondlikkusele näiteks Eestis, Moldovas või endises Jugoslaavia vabariigis Makedoonias (FYROM) näitab, milline kirikuõpetuslik-kanooniline segadus valitseb tänapäeval õigeusu geo-kiriklikus ruumis.

¹⁰ Gal 4,4.

¹¹ Mõiste „diasporaa“ (*sic!*) on ekslik, tähistamaks piirkondi, mille kohta Kirik on tahtnud, et nad oleksid *kohalikud kirikud*. See kujutab endast tänapäevani kirikuõpetuslikku probleemi, mida me oleme pisut käsitlenud ühes eelnevas kirjutises (vt. meie artiklit, *op. cit.*). Oleks hea sinna üht asja lisada. Kui Kirik lepib kirikuõpetuslikust seisukohast oma loomusele võõra mõistega „diasporaa“ – ja praegu on kahtlemata kõik selle omaks võtnud – tähistamaks Kristuse Ihu, omaenda Ihu, siis see tähendab, et ta justkui ei anna eesõigust Kristuse Kiriku olemasolu eshatoloogilisele põhjusele, vaid mingi rahva *rahvuslikule kiriklikule keskusele* ja seega rahvusriigile, mis seda esindab. See nähtus pärineb ajast, kui tekkisid *rahvuskirikud*, mitte *linn-patriarhaatide* ajast. Teisisõnu iga kiriklik kehand, mis annab eesõiguse mingi rahva *rahvuslikule kiriklikule keskusele*, ja mitte oma *eshatoloogilisele nägemusele*, teeb teoloogilise vea... Aga Kiriku jaoks pole muid keskusi peale iga kohaliku kiriku altari üle maailma...

Selle analüüsi lõptuseks vaadeldgem sama tüüpi küsimust, mis puudutab vaimsust, mida sellised rahvuslik-rühmalise sisu ja etnokulturalistliku sihiga põhikirjalised sätted levitavad.

„Kirik on olemuselt alati olnud *euharistlik* ning mis puudutab mingit kohta, siis *piirkondlik*. Kiriku geograafiline määratlus „kohalik“ või „kohalikult sisseseatud“ on, nagu need mõisted ise osutavad, ainus apostel Pauluse aegse kontsiliaarse, aga ka sellele järgnenud kirikuisade kirikuõpetuse kategooria. Kriteeriumiks, millega on määratletud kiriklikku kogukonda, kiriku kehandit või piirkonda on alati olnud *koht*, ja mitte kunagi rassiline, kultuuriline, ritualistlik, rahvuslik või usututunnistuslik kategooria. Ruum ongi meie igapäevaelu kategooriatest kõige inklusiivsem. Meil oli ja on praegugi *Kirik mingis kohas* ehk *kohalik* või *kohalikult sisseseatud Kirik* (nt. Korintoses olev kirik¹², Galaatia kirik¹³, Jeruusalemma patriarhaat, Rooma patriarhaat, Venemaa kirik jne.), kuid Kiriku ees polnud kunagi nii nagu praegu *määravat* omadussõna ehk teisisõnu ei olnud *epiteediga* Kirikut (nt. korintose kirik, galaatia kirik, jeruusalemma kirik, rooma kiik, vene kirik¹⁴ jne.). Sest esimesel juhul on kogu aeg tegemist sama Kirikuga, mis kehastub erinevates kohtades (Kirik, mis asub Korintoses, Galaatias, Jeruusalemmas, Roomas, Venemaal jne.), samas kui teisel juhul ei paista selgelt välja, et tegemist oleks sama Kirikuga, kuna talle tuleb ette panna *omadussõna* (mis esindab rahvuslik-rühmalisi või konfessionaalseid kategooriaid), et teda määratleda ja teistest eristada: niimoodi me ütleme „serbia kirik“, „kreeka kirik“, „vene kirik“ täpselt samamoodi nagu me ütleme „evangeelne kirik“, „katoliku kirik“, „anglikaani kirik“ või „luteri kirik“. Ja samamoodi nagu näiteks luteri kirik, mis oli ilma jäänud kohalikust „kanoonilisest“ alusest, kasutas *usutunnistuslikel põhjustel oma identiteedi väljendamiseks* teisi enesemääratlemise vorme, nõnda oleks täiesti võimatu ütelda „Serbia Prantsusmaa kirik“ või „Serbia kirik Prantsusmaal“, mis oleks kirikuõpetuslikust vaatepunktist vastuvõetamatu – kuna me tekitame sellega *kirikute segiajamise* – aga me võime puhtalt *rahvuslik-rühmalistel põhjustel tema rajaülese rahvuslik-kirikliku jurisdiktsiooni rakendamise väljendamiseks* vabalt ütelda – nagu me teemegi, ja mitte ainult suuliselt, vaid ka institutsiooniliselt ja põhikirjaliselt – „serbia kirik Prantsusmaal“.¹⁵

Järeldus, mille me võime teha sellest lühikesest omadussõnalise määramise kirikuõpetuslikust analüüsist, on see, et meil on üksainus Kirik Korintoses, üksainus Kirik Galaatias, üksainus Kirik Jeruusalemmas. Ometi pole need kolm kirikut, vaid *üksainus Kirik, Kristuse üksainus Kirik-Ihu*, mis asub Korintoses, Galaatias ja Jeruusalemmas. Selles mõttes ei ole ega saagi olla „*vennaskirikuid*“, kuna ei ole kaht erinevat ihu, vaid *üks Kirik*, mis on erinevates kohtades ja kehastub seal. Kirikuõpetuslikus kontekstis on sõna „vennas“ täiesti

¹² 1Kor 1,2; 2Kor 1,1 [eestikeelses piiblitõlkes siinkohal „kogudus“ – Tõlk.].

¹³ Gal 1,2 [vt. eelmine märkus – Tõlk.].

¹⁴ Prantsuse keeles tuleb see erinevus selgemalt välja: *Église de Galatie* vs. *Église galatienne*. Eestikeelseks vasteks oleks Galaatia kirik ja galaatia kirik, kus suur algustäht viitab pärisnimele ja väike algustäht omadussõnale. – Tõlk.

¹⁵ Väljavõte meie artiklist *op. cit.* – *Synaxie*, vol 90 (4-6/2004), lk. 32-33, – *L'Année canonique* [Paris], kd. 46 (2004), lk. 81-82, – *Contacts*, kd. 57, nr. 210 (4-6/2005), lk. 102-103, – Arhim. Grigorios D. Papatomas, *Essais de Droit canonique orthodoxe*, II ptk., lk. 29-30.

põhjendamatu, kuna see kätkeb kaht ihu, samas kui seda on ilma mingi vaidluseta ainult üks. Sellist nimetust esimese aastatuhande Kirikus ei olnud. Selle mõiste kasutamine eeldab ja eelkõige soodustab Kiriku ühtses ja jagamatus Ihus olevaid implitsiitseid kultuurilisi mõjusid ja projektsioone. Selles mõttes ei ole meil vene kirikut, bulgaaria kirikut ega jeruusalemma kirikut; neid kirikuid oleks niimoodi kolm. Meil on hoopis *üks Kirik, üksainus Kristuse Kirik-Ihu*, mis asub Venemaal, Bulgaarias ja Jeruusalemmas. See seletab, miks erinevate rahvus-kiriklike pühikirjad suunduvad oma kohe alguses väljaöeldud seisukoha ja määratlustega lahknevates sihtides – mitte *kohalike kirikute osaduse* poole, nii nagu see oli kirikukaanonite puhul, mis olid *üleüldiselt ühised* ja *samad* kõigile.

Kolme kirjeldatud kirikuõpetuse põhimõtteid võrreldes võime nentida, et neis on mõningaid hämmastavalt sarnaseid väliseid tunnuseid. Nõnda tuleneb katoliiklastel kohalikku kirikut määratlev epiteet *riitusest*, nt. „maroniitlik“, „melkiitlik“, „kreeka katoliku“ või „uniaatlik“ jne. Protestantidel tuleneb erinevaid „*denominatsioone*“ tähistav epiteet *usutunnistusest*, nt. „luterlik“, „kalvinistlik“ jne. Samamoodi ja analoogselt on see ka õigeusu *rahvusliku* kirikuga, kus rahvuse messiaanlust – mis on usutunnistus uuel kujul – rõhutatakse teadlikult või ebateadlikult rohkem kui kõiki teisi aspekte ning kus võib samal ajal täheldada kiriku *meelast* ja isegi *himukat* vahekorda rahvuse ja valitseva rahvusliku ideoloogiaga ning sellest sõltumist. Siis ongi loomulik, et just sellest vastastikusest *sõltuvusvahekorras* rahvusriigiga pärineb kohalikke kirikuid tähistav epiteet, nt. *serbia, rumeenia* või *vene* kirik.

See hiljuti sündinud kirikuõpetuslik uuendus, mis kasutab omadussõna, saab nüüd hõlpsasti arusaadavaks, sest sestpeale, kui kirikuõpetuslik raskuskese nihkus algsest *piirkondlikkusest usutunnistuslikule*, oleme ebateadlikult asendanud *kohamääratluse määrava epiteediga*, mis peegeldab lahknevaid kirikuõpetuslikke suundi. Me kasutame täiendikategoriooniaid seepärast, et meid ajendab täpselt samasugune enesetähistamise vajadus, kust on sündinud ka usutunnistuslike epiteetide kasutamine. Kuid kirikuõpetuslikult ei ole olemas ei *ritualistlikku*, *usutunnistuslikku* ega *rahvuslik-rühmalist* kirikut.

Kuigi võib tunduda samaväärne (*isomorfne*) rääkida näiteks Rumeenia ja rumeenia kirikust ja kuigi terminoloogiline erinevus tundub väga pinnapealne, peame eelpoolöeldut arvestades nentima, et erinevus kohanime ja eristava täiendi kergekäelise kasutamise vahel on tegelikult kõnekas, kuna ühelt poolt kirikuõpetuslik ning teiselt poolt lahknev ja heterotsentriline kavatsus viitavad kahele erinevale arusaamale Kirikust. Kirik on ühendav, mitte lahknev. Neid kaht käsitust eraldab sügav kuristik, mis on sama sügav kui lõhe „kirikuõpetusliku“ ja „mittekirikuõpetusliku“ vahel...

* * * * *

Kolm lahknevat kirikuõpetust, mis arenesid teise aastatuhande viimase kaheksa sajandi jooksul (13.-20. sajandini) avasid Kiriku jaoks kiriklusejärgse ajastu. Selline on meie praegune ajastu, kus püütakse leida pinnapealseid lahendusi, olgu kirikukogudega nagu Vatikan II, mis kutsus üles oikumeenilisuse

laiendamisele, või protestandi kirikute suurema föderaliseerumispüüdega, või siis viljatu võitlusega kutsuda kokku üldõigeusu kirikukogu, mida valmistatakse tagajärjetult ette juba varsti pool sajandit. On kindel, et lahendus ei või olla ei ritualistlik ega oikumeeniline, ei usutunnistuslik ega föderatiivne ja kindlasti mitte rahvuslik-rühmaline ja multijurisdiktsiooniline; see saab olla ainult kirikuõpetuslik ja kanooniline ning võib-olla seepärast tundubki ta väga kaugena või isegi utoopilisena praegusel kiriklusejärgsel ajastul, mis on põlistunud uusaegse kristluse ajastuna, mis on traagiliselt multilateralistlik ja sugugi mitte kirikuõpetuslik.

Sellises võrdlevas lähenemises me võiksime lisada, et reformatsioon kehtestas *de facto* kaapiirkondlikkuse olukorra ning et kus oli Lääne kirik (patriarhaat), seal tekkis pärast ususõdu ja hiljem oikumeenilisuse sündides tänapäeva kirikuõpetuse ilmne ja vastuvaidlematu *kaapiirkondlikkuse tõsiasi – pöördumatu fakt*. Sestpeale muutub kaapiirkondlikkus eranditult *de facto* kirikuõpetuslikuks olukorraks kõigi jaoks ning jäädavaks kirikuõpetuslikuks antuseks, millega kõik üksmeelselt nõus on, nii et see muutub lõpuks iga kohalikult sisseseatud kiriku ja usutunnistuse *piirkondliku väljenduse konstitutiivseks elemendiks*. Nõnda on see tänapäeval kõikide kristlike kirikute kirikuõpetuste ühine ja põhjapanev tunnusjoon:

- Katoliku kiriku puhul toome ühe näite: Jeruusalemmas on kõrvuti viis katoliku patriarhaati, mida valitsetakse kahe unilateraalse kanoonilise seadustekodeksiga¹⁶. Sellesse samasse kaapiirkondlikkuse kirikuõpetuslikku konteksti paigutub ka uniaatluse teke ning Rooma visa püüdlus seda säilitada...
- Protestandi kirikuid tekib üha juurde nii ühes kohas kui kogu maailmas ning nad püüavad probleemi lahendada föderaliseerumisega.

¹⁶ Katoliku kiriku kirikuõpetuse patoloogia ilmneb kahe kanoonilise seaduse koodeksi olemasolust: *ladina* ja *idamaade* koodeks, mis nõustuvad *ritualistliku ja kultuurilise kaapiirkondlikkusega (üksikisikute järgi)* kirikuõpetusliku eeldusena kiriku või kirikliku kogukonna rajamisel, sõltumatult teise kiriku varasemast olemasolust, mis ei pea olema teisest usutunnistusest, vaid võib olla ka sama usutunnistuse või sama riitusega. Meie meelest vastab kahe sõltumatu koodeksi olemasolu (nt. puhtalt geokultuurilise kriteeriumi alusel on preestrite abielu ühes keelatud ja teises lubatud jne.) täielikult kiriklusejärgse ajastu vaimsusele. Ühegi varasema, olgu oikumeenilise või kohaliku kirikukogu puhul polnud mõeldav, et oleks formuleeritud kaht sorti dogmasid või kaanoneid, mis oleksid olnud määratud kaht erinevat sorti inimestele vastavalt kultuurilistele, ritualistlikele või usutunnistuslikele kriteeriumitele, nii nagu tehti Vatikani II kirikukogul. Selles mõttes oli Vatikani I kirikukogu, mis andis välja ühe koodeksi, progressiivsem kui Vatikani II kirikukogu, mis andis välja kaks koodeksit, mis pole pealegi kooskõlas. Siin pole tegemist mugandamisega, vaid usklike ja rahvaste diskriminatoorse kohtlemisega. Siiski on tõsi, et Vatikani II kirikukogul tehti suuri jõupingutusi ja nende hulgas ka positiivseid, et väljuda hävingulisest olukorrast, mille kiriklusejärgne ajastu on kaasa toonud ja mis kestab praegugi edasi. Kahe koodeksi vastuvõtmine, mis on pealegi *unilateraalsed* ja teineteisest sõltumatud, näitab, et katoliku kirikul on veel pikk tee kõndida, et lahendada *kaapiirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem*, esiteks iseenda sees ja seejärel oikumeenilises koostöös teiste kirikutega.

- Kohalikult sisseseatud õigeusu kirikute puhul toome samuti ühe näite: Pariisis on kõrvuti kuus õigeusu piiskoppi, kelle võrdväärset või sünonüümsed – ja vahel isegi homonüümsed – kiriklikud jurisdiktsioonid kattuvad (hoolimata Nikaia I oikumeenilise kirikukogu [325]¹⁷ ja Chalkedoni IV oikumeenilise kirikukogu [451]¹⁸ sõnaselgest keelust), ning kohalikult sisseseatud kirikutel on ka kõik eespoolnimetatud *kaaspiirkondlikkuse põhikirjalised tunnused*.
- Nendele paarile näitele võiks lisada Oikumeenilise Kirikute Nõukogu (OKN) kirikuõpetuse, kelle jaoks *pluralistlik kooseksisteerimine* on põhiline kriteerium, rääkimata muidugi anglikaani kirikute, armeenia kirikute ja Prantsusmaa õigeusu katoliku kiriku (ÉCOF) osadusest, vaid ka
- 17 erinevast vana kalendrit järgivast kirikust Kreekas, kus paistab eriti aredalt silma seesama *kahekordse kaaspiirkondlikkuse (väline* Kreeka õigeusu kiriku suhtes, aga ka *sisemine* 17 „Kreeka õige (*sic!*) õigeusu kiriku“ suhtes, mis on samanimelised ja ennast ise välja kuulutanud) iseloomulik sümptom, rääkimata rajaülesest vene kirikust, millel on üleüldine kiriklik jurisdiktsioon ja juba määratluse järgi kaaspiirkondlik käitumine.

Seega pole kirikute jaoks probleem *ritualistlik, usutunnistuslik* ega *rahvuslik-rühmaline*, vaid see puudutab eeskätt kirikuõpetust ja kirikute ontoloogilist osadust Kristuses.

Lõpetavad märkused

Kristluse kahe tuhande aasta pikkuse ajaloo jooksul pole kirikuõpetuses kunagi toimunud nii üldist ja ulatuslikku võõrandumist kui kaheksa viimase sajandi jooksul (13.-20. sajandil), ajastul, mida me võiksime nimetada „kirikuõpetuse järgseks“. Me oleme kõik selle eest vastutavad, katoliiklased, protestandid ja õigeusklikud. Organiseerumine kanoonilise õiguse koodeksi, riituse, usutunnistuse või kirikute rahvuslike põhikirjade järgi on süstemaatiliselt ja teadlikult ignoreerinud ja ignoreerib praegugi täielikult kanoonilist kirikuõpetuslikku pärandit, mis võrsus Kristuse, Uue Testamendi, oikumeeniliste kirikukogude ja kirikuisade Kiriku elavast praktikast. See on ekslikult saanud inspiratsiooni „kirikuõpetuse järgse“ *eeonilise* ajastu antustest ja tingimustest, jätmata vähimatki võimalust ja ilmutamata mingit tahetki leida tagasitee sinna, „kust me oleme langenud“¹⁹.

¹⁷ Kaanon 8/1: „[...]“, et ei oleks *kaht piiskoppi ühes linnas*“; meie rõhutus.

¹⁸ Kaanon 12/IV: „Me oleme kuulnud, et mõned isikud on Kiriku institutsioonidele vastandudes pöördunud avaliku võimu poole, et jagada provints keisri seadustandvate kirjadega kaheks, nii et sellest hetkest peale võib näha *kaht metropoliiti kõrvuti samas kiriklikus provintsis*. Püha kirikukogu sätestab, et edaspidi *ei tohi ükski piiskop niimoodi toimida* ja kui ta seda teeb, siis omal vastutusel. [...]“; meie rõhutus.

¹⁹ Vrd. Ilm 2,5.

Analüüsi lõpuks, kui see ikka on lõpp, võime kokkuvõtvalt ütelda, et ristisõdijad löid *de facto* uue kirikuõpetusliku olukorra, mis on seitsaadi mõjutanud – või koguni määranud – kirikuõpetust ja selle tähendust. Reformatsiooniga muutus ristisõdadest (1. ristisõda 1099) alguse saanud kirikuõpetuslik kaapiirkondlikkuse probleem veelgi tõsisemaks. Selle uue kirikuõpetusliku korralduse põhitunnuseks oli kirikute rajamine, mis polnud enam *piirkondlikud*, vaid *kaapiirkondlikud*. Sellest siis *kaapiirkondlikkuse kirikuõpetuslik probleem*. Ehk teisisõnu tekkisid kirikud, mis pole enam *täielikus osaduses* teiste kirikutega, vaid *olelevad nendega kõrvuti*. Nende kirikute alus pole enam kirikuõpetuslik, vaid *ritualistlik, usutunnistuslik* või *rahvuslik-rühmaline (ritualistlik, usutunnistuslik ja rahvuslik-rühmaline conviventia)*. Sellelt *ritualistlikult, usutunnistuslikult* või *rahvuslik-rühmaliselt* aluselt määratletakse ja dikteeritakse kanoonilise õiguse koodeksi, protestandi usutunnistuste ametlikke dokumente, põhikirju, aga ka kirikuõpetust, mida nad kätkevad. Kõik need on praegu võidutseva ja õilmitseva „kirikuõpetuse järgse“ ajastu koondpilt ja tunnused.

Sellest lühikesest uurimisest järeldub, et õigeusu kirikuõpetus on uusimal ajal olnud enda määratlemises ja toimimises mõjutatud pigem protestandi kui katoliku kirikuõpetust, kuivõrd viimases on ühemõõtmeline kiriklik struktuur üle maailma, mis on tulenenud 1054. aastal toimunud *osaduse katkemisest* ja edasisest kirikuõpetuslikust arengust, mille aluseks on üheainsa patriarhaat-kiriku olemasolu kogu maailmas. See võib-olla seletab ka õigeusklike ja protestantide kergest koostööd Oikumeenilises Kirikute Nõukogus (OKN), mida võib pidada kirikuõpetuse järgse ajastu krooniks.

Seda ajastut võib kokku võtta järgmises tabelis:

Kirikuõpetus kirikuõpetuse järgsel ajastul

- **Katoliku kirik: Polüritualism; kaapiirkondlikkus:**
 - **Väline:** kirikute rajamine teiste kirikute territooriumile (*kirikusisene conviventia*).
 - **Sisemine:** kirikute olemasolu *riituse* järgi, uniaatluse aktsepteerimine ja nende piirkondade kattumine ühes ja samas kohas (*ritualistlik-katolikusisene conviventia*).
- **Protestandi kirikud: Multikonfessionalism; kaapiirkondlikkus:**
 - **Väline:** kirikute rajamine teiste kirikute territooriumile alates nende usutunnistuslikust sünnist (*kirikusisene conviventia*).
 - **Sisemine:** kirikute olemasolu koguduste informaalsete paljunemise teel ja nende piirkondade kattumine ühes ja samas kohas (*usutunnistuslik-protestantluse sisene conviventia*).
- **Kohalikult sisseseatud õigeusu kirikud: Multijurisdiksioon; kaapiirkondlikkus:**

- **Väline:** Ø
- **Sisemine:** Kirikute ja kiriklike jurisdiktsioonide olemasolu rahvuslik-rühmalise ja kultuurilise multijurisdiktsiooni järgi ja nende piirkondade kattumine ühes ja samas kohas (*rahvuslik-rühmaline õigeusu sisene conviventia*).

Selline on pusle, mis karikeerib „kirikuõpetuse järgse“ ajastu tähendust, tunnuseid ja sihte...

Veel üks tähelepanek. Nendest kolmest kirikuõpetusest:

- Katoliku kirik pole kunagi hukka mõistnud **ritualistlikku kirikuõpetust** (mis sündis 13. sajandil) Kiriku kirikuõpetusest hälbivana. Vastupidi, *kirikuõpetuslik ritualism* inspireerib jätkuvalt erinevate riitustega katoliku kirikuid ja põhjustab nende juurdetekkimist.

- Protestandid pole samuti hukka mõistnud **usutunnistuslikku kirikuõpetust** (mis sündis 16. sajandil) apostel Pauluse kirikuõpetusest hälbivana. Vastupidi, *kirikuõpetuslik konfessionalism* inspireerib jätkuvalt protestandi kirikuid ja põhjustab nende juurdetekkimist.

Kuna need kirikud pole ühelgi kujul (kirikukogudel ega muus vormis) vastavat kirikuõpetust hukka mõistnud, siis kuigi neid ei saa teoloogiliselt õigustada, võib neid teatavas mõttes vastutusest vabastada.

- Õigeusklikud aga kutsusid siis, kui **rahvuslik-rühmaline kirikuõpetus** hakkas vohama ja levima (see sündis 19. sajandil koos rahvusriikidega), otsekohe kokku üldõigeusu kirikukogu Konstantinoopolis ning mõistsid *kirikuõpetusliku rahvuslik-rühmalisuse ketserlusena* hukka (1872). Kõikidest kristlastest oli ainult õigeusklikel teoloogiline julgus sinodaalselt mobiliseeruda ja ketserlusena hukka mõista sellist kirikuõpetuslikku hälbimust, mis näitab nende peent tunnetust kirikuõpetuses, vähemasti tol ajahetkel. Ometi pole pärast seda kirikukogu peaaegu ükski rahvuslik õigeusu kirik teinud muud, kui põhikirjaliselt ja kanooniliselt näidanud üles *rahvuslik-rühmalist kirikuõpetust* ehk põhikirjaliselt rääkides, ketserlust, mille nad veidi aja eest *kirikukoguliselt* hukka mõistsid. Nõnda käituvad ja toimivad nad praegu kõik rahvuslik-rühmaliselt, organiseerivad oma „rahvuslik-kiriklikku diasporaad“ (*sic!*) ning kuni tänapäevani (20. sajandini) organiseeruvad rahvuslik-rühmaliselt.

Sel põhjusel ei saa õigeusklikke erinevalt katoliiklastest ja protestantidest õigustada, et nad on tänapäeval omaks võtnud kiriklusevastase hoiaku, hoolimata kirikukogu *ad hoc* otsustest ja soovitustest, soodustades niimoodi kirikukehandi killustumist kõikjal, kus teda on kutsutud Maa peal moodustuma.

See annab selget tunnistust, et meie praegune ajastu on kõikide tunnuste järgi *kirikuõpetuse järgne*, samas kui me teame väga hästi, et *kirikuõpetus puudutab Kiriku olelusviisi*. Kui see tõesti on nii, siis kerkib ajastul, kus kõik (katoliiklased, protestandid ja õigeusklikud) räägivad *euharistlikust kirikuõpetusest*, küsimus: kui kirikuõpetus pole õige, siis mil määral on euharistia üldse võimalik? Igatahes kirikuisade puhul oli nii, et kui usk pole õige, siis on euharistia võimatu! Kuidas on siis lood kirikuõpetusega?...

Lõppkokkuvõttes on kolme vaadeldud kirikuõpetuse patoloogia ühesugune, hoolimata mõningastest erinevustest teoloogias, usutunnistuses või ka kirikus, nii et see, mida öeldakse ühe kirikuõpetuse patoloogia kohta, kehtib laias laastus ka teiste kirikuõpetuste kohta, kõige sellest johtuvaga, säilitades üldist mõõtkava ja jättes spetsiifilised üksikasjad kõrvale. Seega on tegemist kolme „*vennas*“-kirikuõpetusega (analoogia teel „*vennas*“-kirikutega), mille tunnused puutuvad kokku ja on üksteisega vastavuses, ja mitte *osaduses olevate* kirikuõpetustega, kuna need tunnused on jagatud iga poole vahel laiali. Seega on need kolm „*vennas*“-*kirikuõpetust*, millel aga pole midagi pistmist Kiriku kirikuõpetusega... Uus Testament tuleks... ümber kirjutada, et saaks teoloogiliselt õigustada tänapäeva kristlikke kirikuõpetusi...

* * * * *

Tänapäeval on meie multikulturaalses ühiskonnas kultuurilised nõudmised palju enam esiplaanil kui kirikute nõrgavõitu ontoloogilised vastused. Kirikud peavad tulevikus valima, kas nad säilitavad apostel Pauluse uustestamentliku kirikuõpetuse, mis juhtis Kirikut viieteistkümne sajandi jooksul või nad annavad järele kirikuõpetuse järgse ajastu usutunnistuslikele, ritualistlikele, kultuurilistele ja rahvuslikele nõudmistele, mis on vastuvaidlematult pühitsetud – julgegem seda välja öelda – mineviku ja kõige tõenäolisemalt ka tuleviku kirikuõpetuseks. Viimasel juhul muutub Kristuse Kirik viiendaks rattaks vankri all rahvaste traagilises *eeonilises* kulgemises – *ja seda kirikute süül* – ega ole nende *teejuhiks* juba Ülestõusmisega kättenäidatud eshatoloogilise rännaku teel²⁰...

²⁰ Ilm 22,20.